

Niet meer maar beter

Dirk Geldof over zelfbeperking in de risicomaatschappij, deel 2.

Wat vooraf ging

In een eerste bijdrage gewijd aan het boek van Dirk Geldof „*Niet meer maar beter. Over zelfbeperking in de risicomaatschappij*” gingen we dieper in op het begrip risicomaatschappij. Wat we aantroffen was een beschrijving van de hedendaagse Westerse samenleving, gekaderd in het actuele debat rond de toekomst van de Moderniteit (*).

Het gaat niet goed met deze samenleving. Uit de analyse van Geldof blijkt hoe ziek de patiënt wel is. Hij beschrijft de sociaal-economische, ecologische en individualiseringsrisico's die het leven van het individu en het voortbestaan van deze planeet zelf hypothekeren. De toestand is vrij uitzichtloos, tenminste als de uitgesleten paden verder worden bewandeld. Veel uitwegen uit de patstelling, uit de moderniseringsblokkades zijn er niet. Het komt er niet op aan, aldus Geldof, de Moderniteit te verwerpen, hetzij in een romantiserende retrobeweging, hetzij in een vlucht in het postmodernisme, noch haar te bestrijden met de oude remedies van wat hij het doormodderscenario noemt. Het komt er in tegendeel op aan de Moderniteit te radicaliseren. In dit kader legt hij het begrip reflexieve modernisering uit. Ook voor het vervolg van dit verhaal is het belangrijk hierin een subjectieve en objectieve beweging te onderkennen. Enerzijds een houdingscomponente: bewustwording, individueel én in groep van de risico's. Anderzijds consolidering van een radicaal andere aanpak binnen maatschappelijke instituties. Op dit punt gekomen gaat Geldof onderzoeken of en in hoeverre de notie zelfbeperking een reële uitweg biedt uit de huidige moderniteitscrisis.

Zelfbeperking als kern van een alomvattende strategie

Het moet duidelijk zijn dat Geldof weinig heil verwacht van partiële oplossingen. Men moet alle risico's tegelijk beheersbaar maken, zoniet maakt men er geen enkele beheersbaar. Oplossingen moeten een uitweg uit de crisis van de Moderniteit

ambiëren en de toets op dat niveau kunnen doorstaan. Het blijft er voor Geldof, in de lijn van een zekere kritische denktraditie, op aan komen grenzen te stellen aan de om zich heen grijpende marktlogica en haar kolonisering van de leefwereld. De zoektocht naar andere manieren om met rijkdom en arbeid om te gaan moet evenwel gekoppeld worden aan het ecologisch gegeven en aan individualiseringsprocessen. Anders gezegd: uitwegen voor de crisis op de arbeidsmarkt mogen individualiserings- en ecologische risico's niet vergroten. Vandaar de omwegstrategie die wordt toegepast: niet in eerste instantie een alternatief aanbrenge in de sfeer van de arbeid, wel het perspectief schetsten van een alternatief voor de risico's als geheel en van daaruit de consequenties voor economie en arbeid trekken. Dit perspectief, deze notie die het „hart van het kapitalistisch systeem en de moderniteit raakt”, heet zelfbeperking.

Het is Geldof opgevallen hoe auteurs vanuit diverse invalshoeken en doelstellingen als het op oplossen aankomt steeds weer termen als zelfbeperking, soberheid, onthaasting, vertraging, ... in de mond nemen, zonder deze evenwel verder uit te werken. Anderzijds stelt hij bij mensen een groeiende beweging vast om onder de risico's uit te komen door de nadruk te leggen op de kwaliteit van het leven, in zoverre zelfs dat er zich een nieuwe maatschappelijke breuklijn vormt: deze tussen aanhangers van materiële en postmateriële waarden (voor Geldof manifesteren zich hier belangrijke vormen van persoonlijke en sociale reflexiviteit).

(*) Onder deze term wordt doorgaans verstaan: het tijdperk dat een kleine 400 jaar geleden aanving, op een ogenblik dat de Europese elites, verwickeld in de onzekerheid van godsdiensttwisten, hun heil zochten in het redelijk denken. Dit beroep op de Rede zou in de 18de eeuw de grendel op de poort naar het vrije, proefondervindelijke onderzoek doen springen en de voorwaarden scheppen voor de industriële samenleving en de sociale verhoudingen waarop deze tot op de dag van vandaag steunt.

Net zoals risico's al altijd inherent geweest zijn aan samenlevingen, zijn pleidooien voor zelfbeperking niet nieuw. Met name soberheids-utopieën zijn zo oud als de straat. De huidige pleidooien voor zelfbeperking verschillen in die zin van de utopische stelsels (met hun totalitaire voetangels) dat ze wortelen in de directe leefomgeving, opkomen voor veranderingen, gebaseerd op postmateriële waarden in de risicomatenschap.

Pleidooien voor zelfbeperking

Er kunnen zo'n zestal overigens nauw met mekaar verweven pleidooien voor zelfbeperking worden afgelijnd. De eerste twee proberen greep te krijgen op het publieke leven. Pleidooien om *ecologische* redenen situeren zich binnen het grenzen-aan-de-groei-debat. Voorop staat een beperking van het consumptie- en productieniveau. Zelfbeperking kan ook beargumenteerd worden vanuit *democratische* overwegingen. De norm van toereikendheid inzake consumptie en productie kan niet overgelaten worden aan het expertendom maar moet democratisch gedragen worden. Een derde pleidooi, waarin zelfbeperking greep op het persoonlijke leven in het vooruitzicht stelt, is het *behoud van de persoonlijke autonomie*. Het gaat hier over zaken als behoud van controle over technologische mogelijkheden, tegengaan van consumptieverslaving en dus meer afstandelijkheid tegenover de markt. Verder zijn er pleidooien voor zelfbeperking om *sociale* redenen: risico's treffen vooral de sociaal zwakkeren. Ongelimeerde economische groei maakt dat armen steeds op achterstand aangewezen zijn en bovendien staat het huidige productie- en consumptieniveau een herverdeling van rijkdom op wereldschaal in de weg. Een vijfde pleidooi legt de nadruk op *de kwaliteit van het leven*. Minder dan de vorige, op ethische motieven steunende pleidooien, verwijst dit pleidooi naar de dagelijkse praktijk. Bewust leren omgaan met schaarste, de nadruk leggen op postmateriële waarden: het is de houding van een toenemend aantal mensen dat zich achter de slogan „niet meer maar beter” schaaft. Een laatste pleidooi tenslotte brengt, zoals in de meeste hoofdstukken van dit boek, de problematische omgang met de tijd onder de aandacht. Voor zelfbeperking wordt geopteerd omwille van een anders omgaan met de tijd. Zelfbeperking komt hier tegemoet aan veel gehoorde verwachtingen naar

onthaasting en verlangzaming in een dolgedraaide wereld waarin het altijd aan tijd ontbreekt.

Geldof benadrukt dat deze zes pleidooien voor zelfbeperking allerm minst beogen de klok terug te draaien zoals dat met de obscure recepten van tegenstanders van de Moderniteit het geval is. Evenmin gaat het om religieus geïnspireerde oproepen tot soberheid. Ze zijn het resultaat van een rationeel-kritische zoektocht naar uitwegen voor de moderniseringsblokkades. Zelfbeperking, zo is het besluit, vormt een belangrijke aanzet voor een vertaling van (het meer abstracte) reflexieve modernisering: „zelfbeperking kan een uitweg vormen om risico's te beperken: een geringere consumptie vereist een geringer gebruik van energie en grondstoffen en een geringere belasting van het ecologisch draagvlak. Er ontstaat een geringere behoefte aan inkomen met betaalde arbeid, er ontstaat mogelijk een geringere druk op de individuele leefwereld, op de gezinssituatie”. Kan! Want voorwaarden zijn: een breed maatschappelijk draagvlak (wat momenteel ontbreekt, ofschoon de tekens gunstig zijn) en een institutionele omkadering. Nieuwe instituties zijn nodig om mensen te bevragen in hun vastgeroeste patronen en om andere mensen die keuzes in de richting van zelfbeperking maken, te ondersteunen. Hier is een belangrijke rol voor het beleid weggelegd.

Kritiek op het arbeidsmarktbeleid

Eerder hebben we gewezen op de omwegstrategie die Geldof toepast. Met zelfbeperking heeft hij een perspectief gefundeerd om de risico's, die in hun wederzijdse verwevenheid de crisis van de Moderniteit zelf uitmaken, gelijktijdig en gezamenlijk aan te pakken.

Wat er gebeurt als deze fundering niet gelegd wordt, wanneer er m.a.w. remedies uitgeprobeerd worden op één terrein geïsoleerd van de andere, illustreert Geldof door zijn kritiek op het huidige economisch en arbeidsmarktbeleid. Dit beleid steunt op een aantal heilige huisjes waarvan groei, competitiviteit en flexibiliteit wel de bekendste zijn. Het blijven evengoed geïsoleerde antwoorden omdat ze tot een verhoging van ecologische en individualiseringsrisico's leiden. Hetzelfde kan in feite gezegd worden van het activeringsbeleid dat als onderdeel van de actieve welvaartsstaat tegenwoordig wel het ei van Columbus lijkt te zijn.

Geldof herhaalt hier de kritiek die in het *Jaarboek 1997 Armoede en sociale uitsluiting* reeds uitgebreid aan de orde werd gesteld. (*) Wanneer men de huidige activeringsmaatregelen in de bijstand en de werkgelegenheid overschouwt, blijft integratie teveel integratie op de arbeidsmarkt. Wanneer disciplinerend voorop staat (het vangnet van de sociale zekerheid wordt dan eerder smalend als een hangmat bekritiseerd) of wanneer maatregelen wortelen in angst voor maatschappelijke desintegratieprocessen, wordt de verantwoordelijkheid en de schuld ook nog eens bij het individu gelegd.

Arbeidsherverdeling en basisinkomen

In het actuele economisch en arbeidsmarktbeleid klinkt de vraag naar zelfbeperking nauwelijks door en ontbreekt elk sociaal en ecologisch verantwoord langetermijnperspectief. In feite hanteert het beleid een a-historische opvatting waarbinnen loonarbeid, die zijn ontstaan en ontwikkeling tussen de 17de en 19de eeuw kende, als van alle tijden wordt beschouwd. Arbeid is echter ruimer dan loonarbeid. Alleen wanneer we anders gaan denken over arbeid, zullen we erin slagen, aldus Geldof, om de impasse te doorbreken. Voor dit denkproces gaat hij te rade bij het werk van André Gorz en Hannah Arendt. Gorz plaatst heteronome arbeid tegenover autonome arbeid. Bij heteronome arbeid speelt hoofdzakelijk de economische rationaliteit waarvan geweten is dat ze weinig bijdraagt tot verrijking en zelfbepaling van een groot aantal werknemers. Autonome arbeid draagt wel de kenmerken van zelfbepaling en verrijking. Het is zaak voor Gorz om activiteiten te onttrekken aan de werking van de markt, om paal en perk te stellen aan de loonarbeid en meer ruimte en belang toe te kennen aan sferen waarbinnen autonome arbeid tot haar recht kan komen. Zo wordt de arbeidsmarkt niet de enige poort tot maatschappelijke integratie en waardering en wordt tegelijk de zelfbeperkingstrategie in gang gezet. Gelijkaardige geluiden vinden we bij H. Arendt die pleit voor het herwinnen van handelingsbekwaamheid buiten de strikte arbeids- en consumptiesfeer.

(*) J. Vrancken, D. Geldof en G. van Menxel, Biedt sociale activering perspectief? *id.*, pp. 199-214.
Zie ook met aangepaste titel, D. Geldof, Sociale activering: worden de slachtoffers schuldigen? in *Vlaams Marxistisch Tijdschrift*, 1998, nr.1

Zoeken naar manieren om autonomie te ontwikkelen is zoeken naar een nieuwe invulling van het begrip arbeid. Beperking van loonarbeid staat daarbij centraal. Zo komt Geldof tenslotte tot een bespreking van 2 scenario's waarvan mag verwacht worden dat ze, vanuit een zelfbeperkingstrategie, wel uitwegen bieden voor de economische risico's, zonder de ecologische en individualiseringsrisico's te vergroten. Deze scenario's zijn arbeidsherverdeling enerzijds, een pleidooi voor een basisinkomen anderzijds. Als techniek beschouwd zijn deze scenario's allerm minst nieuw te noemen. Nieuw is wel dat ze in dit boek beschreven en bevraagd worden vanuit hun bijdrage tot het opheffen van de moderneringsblokkades in de risicomaaatschappij. Vandaar dat Geldof telkens het wezen van de 2 scenario's beschrijft, hun pro's en contra's op een rij zet en hen tenslotte positief beoordeelt als instrumenten van reflexieve modernisering.

Afsluitende beschouwingen

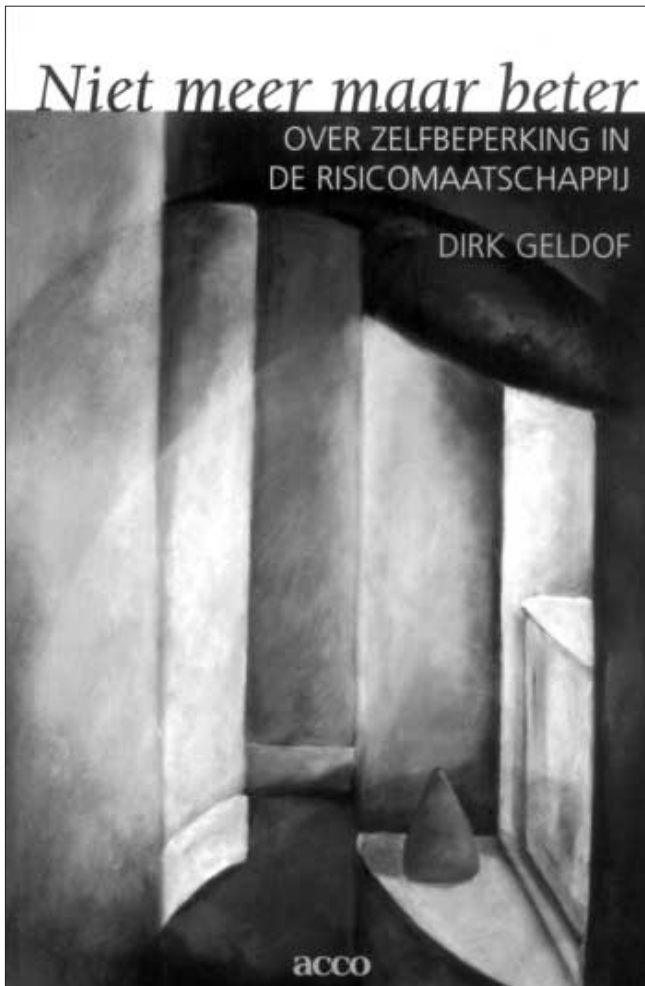
Lectuur van het boek van Geldof is om meerdere redenen interessant. De auteur slaagt er in om abstracte begrippen te koppelen aan ervaringen uit de individuele leefwereld van mensen, wat de herkenbaarheid, de plausibiliteit en dus de overtuigingskracht van de gepresenteerde gedachten-gang zeker ten goede komt. In die zin is het boek, voor zover het de lezer uitdaagt met betrekking tot zijn/haar eigen biografie, zelf een hefboom in het proces van individuele en sociale reflexiviteit. Verder biedt het boek een heldere synthese van de stand van de kritische sociologie aangaande economische, ecologische en sociale problemen in de risicomaaatschappij, waarbij analyse en „wegen naar bevrijding” mekaar in evenwicht houden. Er wordt tevens een referentiekader geboden waartegen concrete praktijken kunnen gewogen worden. Voor opbouwwerkers bijvoorbeeld zijn de bedenkingen rond de activeringsmaatregelen van de overheid erg relevant: heel wat opbouwwerkprojecten bewegen zich in de sfeer van (sociale) economie en tewerkstelling. Op den duur zit men zo dicht op de praktijk en wordt men dermate meegezogen in beleidsopties, dat de zingevingsvragen in verband met maatschappelijke relevantie naar de achtergrond verdwijnen. Anderzijds is het boek erg ambitieus van opzet. Het is een vraag of deze ambities in goed 200 blad-

zijden kunnen waargemaakt worden. Wellicht is het eigen aan een proefschrift waarin een aankomend onderzoeker zijn meesterproef moet uitwerken, dat er voor niet minder gegaan wordt dan een soort Copernicaanse revolutie. De toon wordt al in de eerste bladzijde gezet. „Dit boek wil voorbij de grenzen van het bestaande proberen denken. Het stelt de uitgangspunten en de doelstellingen van onze maatschappij in vraag.” Precies op dit punt blijft het boek nogal aan de „brave” kant. Dit kan moeilijk anders wanneer een analyse van maatschappelijke veranderingen in termen van wijzigingen in machtsverhoudingen ingeruild wordt voor een analyse waarin de bij uitstek morele, a-politieke, psychologische en voluntaristische notie zelfbeperking de hoeksteen vormt. Geldof merkt terecht op dat bij Beck de oude sociale breuklijnen te zeer op de achtergrond verdwijnen door de risico's een te „democratisch”

cachet te verlenen (Smog is er voor iedereen). Door zelf zijn veranderingsstrategie (de derde fase) te baseren op zelfbeperking wordt dit risico nog geaccentueerd. Verander de wereld: begin bij jezelf, zonder onderscheid van rang of stand. Wellicht is dit een te hard oordeel in het licht van zijn herhaalde waarschuwing dat het niet op mentaliteitsverandering alleen aankomt, maar dat veranderingen ook structureel in instituties verankerd dienen te worden en dat beide bewegingen hand in hand dienen te gaan. In deze bewegingen lijkt Geldof mij evenwel een te optimistisch scenario te hanteren.

Hij is te optimistisch waar het het maatschappelijk draagvlak betreft. Er zou bij individuen en groeperingen een toenemende gevoeligheid bestaan om anders te gaan leven. Is dit op meer gebaseerd dan een aanvoelen? Is de auteur hier niet enigszins verblind door het elan van de beweging waarbinnen hij zelf militeert? Kan niet met evenveel recht gezegd worden dat een toenemend aantal mensen hun onzekerheden en frustraties en hun vragen naar verlangzaming en vertraging toevertrouwen aan de herauten van de tegenmodernisering?

Hij is tenslotte te optimistisch waar het de institutionele veranderingen betreft. En wel daar waar hij nogal onkritisch de hoofdrol terzake toevertrouwt aan *het* beleid. In dit boek wordt er niet expliciet naar gerefereerd, maar voor Beck is een van de voornaamste redenen van een algeheel gevoel van onzekerheid in de risicosamenleving precies het schijnbaar niet te herstellen verlies aan centrale politieke sturing met betrekking tot de alles doordringende effecten van economische globalisering en technologische vernieuwing. (*) Juist achter dit niet problematiseren van functies en positie van beleid gaat het te groot optimisme van Geldof schuil. Het huidige in beleidskringen dominante vertoog over de actieve welvaartstaat wordt door de auteur terecht bekritiseerd, terwijl het toch diezelfde overheid is waarnaar zijn verwachtingen voor een institutionele verankering van zelfbeperking uitgaan. (ast)

(*) T. Janssens en R. Van der Veen, *Individuation, the new political spectrum and functions of adult education*. s.d., 26 pp. (paper).